

संत तुकाराम आणि अंधश्रद्धा

अमोलकुमार कल्याण गिरी , डॉ.वामन मुरलीधर जाधव
पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी विद्यापीठ, सोलापूर.

१.१ प्रस्तावना:-

संत तुकाराम महाराज हे एक क्रांतीकारी व युगप्रवर्तक असे एकमेव संत होते.त्यांनी आपल्या अंभग रचनेतून अतिशय अश्या जालीम अन्यायाच्या आणि अंधश्रद्धेच्या विरोधातून वाचा फोडली. संत तुकाराम यांचा षाळ हा अज्ञान, शोषण, दुःख, दारिद्र्य, जातीधर्म व अंधश्रद्धा अशा कित्येक तरी समस्यांनी व्यस्त होता. त्यावेळी संत तुकाराम यांनी आपल्या किर्तनातून आणि अंभग रचनेतून समाजाला प्रबोधन करण्याचे महान असे कार्य केले.संत तुकाराम महाराज यांच्या काळामध्ये अंधश्रद्धा ही खूप मोठी समस्या होती.लोक थोडयाशा मानसिक समाधानासाठी व मोहासाठी अंधश्रद्धेला बळी पडले होते.संत तुकाराम यांच्या काळामध्ये लोक खोटया आशेच्या हस्यास्पोटी नवस, नरबळी, पशूबळी, उपवास, कर्मकांड, करणी, भानुमती अशा कित्येक तरी थोतांड प्रथेच्या आरी जात होते.

संत तुकाराम यांच्या काळामध्ये समाज हा पोकळ होत चालला होता. अशापरिस्थितीमध्ये संत तुकाराम यांनी आपल्या अंभगरचनेतून व किर्तनातून समाजाची कानउघडणी केली ते पुढीलप्रमाणे :-

१.२ -नवस:-

नवस ही प्राचीन प्रथा आहे स्वतःच्या सुखासाठी व आत्मिक समाधानासाठी देवाकडे साकडे घालायचे 'माझे षाम इ षाल्यास मी तुला बोकड कापेन', पायरी ते चरणापर्यंत लोटांगण घालेन ' अशा कित्येकतरी मोहासाठी स्वतःला सर्व बाजूने त्रास षरून घेणे व इतर प्राणी मात्राचा बळी देणे हे संत तुकाराम महाराज यांना पाठवले नाही हयाच अशा नवसावर आधारित (एक) अपंगामध्ये संत तुकाराम महाराज म्हणतात.

१"आणिकाच्या कापती माना I
निष्ठुरपणा पार नाही II
रिती बेटे उसनवारीI
यमपूरी भोव्या II
सेंदरचे दैवत केले I
नवस बोले तयासी II"१

वरील अभंगावरून आपणांस समजते की, संत तुकाराम महाराज म्हणतात की, तुम्ही शेंदूर फासलेल्या दंडाला देव मानून त्याच्यासमोर नवस मागून प्राणीमात्रांची हत्या करता अशा निष्ठूरपणाचा अंत नाही.

१.३ श्राध्द पितर:-

दुटुंबामध्ये मयत झालेल्या व्यक्तीचे मासिक, श्राध्द, परंपरागत आहे. भोळ्या- भाबड्या जनतेला पाप-पुण्य, आत्मा-शांती अशा भ्रामक कल्पनांचा मारा करून भोंद आणि कर्मठ ब्राम्हण, गोसावी, पीर, फकीर, काझी असे नानाप्रकारचे ठग फसवत असतात. संत तुकाराम यांनी अशा प्रथेला निंदा करत म्हटले आहे.

२ "भुं - नाही I अन्न मेल्यावरी पिंडदान II
हे तो चाळवा चाळवी I"
ले आपणाची जेवी II" २

प्रस्तुत अभंगामध्ये संत तुकाराम महाराज म्हणतात की, एखादा मनुष्य नर उपाशी असेल तर त्याला अनन दयायचे नाही आणि तोच व्यक्ती मेल्यावर त्याच्या मृत्युपश्चात्य पिंडदान करताना अनेक प्रकारचे अन्न, मिठाई, पक्वान्न असे अनेक प्रकार ठेवता ही फक्त देखाण्याची गोष्ट आहे.

१.४ पशूबळी :-

स्वतःचे नवस पूर्ण करण्यासाठी गाभण गेलेली मेंढी, बकरी, कोंबडी अशा अनेक प्रकारच्या पशू प्राण्याचे बळी देऊन अंधश्रद्धेला प्रभावित होवून असे घोर अघोरी कृत्य करत असतात अशा लोकांना संत कुमाराम महाजांनी आपल्या अभंगातून टोला मारला आहे. आपल्या पुढील रचनेत संत तुकाराम महाराज म्हणतात,

३ "मांस खात हाऊस करी I
जोडूनी वैरी ठिवेयेला II १ II
ण त्याची करील कीव I
जीवे जीव नेणती II २ II" ३

वरील अभंगामध्ये संत तुकाराम म्हणतात णी, केवळ स्वतःच्या आशेपोटी तुम्ही बोकड, कोंबडी कापून खात ते ही देवाच्या नावाने अशा व्यक्तीची देव वा अथवा कोणीही प्राणीमात्र हा दया करणार नाही, जो एखादया जीवाला जीव देखील मानत नाही.

१.५ भोंदूगिरी :-

सोळाव्या शतकामध्ये नवस, अनेक प्रथेला प्रोत्साहीत करणाऱ्या भोंदू बांबाना शाब्दिक बाण हे संत तुकाराम महाराज यांनी मारले आहेत. अशा हया भोंदूगिरी बाबत टोला मारताना संत तुकाराम महाराज पुढील अभंगात म्हणतात,

४ " गाजराची पुंगी I तैसे नवे झाले जोगी II
ण करोनि पठण I कोणी अहंता जतन II १ II
अल्प असे ज्ञान I अंशी ताण अभिमान I
तुका म्हणे लंड I त्याचे हाणोनि फोडा तोंड II २ II" ४

प्रस्तुत अंभंगामध्ये संत तुकाराम महाराज म्हणतात की, त्यांच्या काळामध्ये पीर, काझी, फकीर, कर्मठ ब्राम्हण इत्यादी अनेक भोंदूगिरी करणाऱ्या लोकांचे संख्या ही मोठ्या प्रमाणात होती स्वतःला साधू, संत म्हणून होणाऱ्यांना शास्त्र, निती, धर्म, संस्कार, संस्कृती इत्यादीचे काहीही ज्ञान नाही अशा लोकांच्या अंगी केवळ मोह आणि अंकार असतो, अशा लबाड लोकांचे तोंड हाणून फोड असे स्पष्ट संत तुकाराम महाराज म्हणतात.

१.६ समारोप:-

संत तुकाराम महाराज हे अंधश्रद्धा निर्मूलनाचे प्रमुख जनक आहेत हे म्हणणे काही वावगे ठरणार नाही संत तुकाराम यांच्या बऱ्याच अंभंगामध्ये अंधश्रद्धेची वास्तविकता काय आहे हे संत तुकाराम यांनी मांडले आहे आणि ह्या अंभंगाची वास्तविकता त्या काळच्या परिस्थिती प्रमाणे आजच्या काळाची अंधश्रद्धेची खरी वास्तविकता ही संत तुकाराम महाराजांच्या अंभंगातून दिसून येते.

संदर्भ सुची

- १) बुडता हे जन, प्रा.विनायक बंगाळ, लोकायत प्रकाशन, सातारा, दुसरी आवृत्ती, २००९ पृ.क्र.११.
- २) बुडता हे जन, प्रा.विनायक बंगाळ, लोकायत प्रकाशन, सातारा, दुसरी आवृत्ती, २००९, पृ.क्र.१७.
- ३) सार्थ तुकाराम गाथा खंड-२ प्र.न.जोशी, श्री.भारत बूक डेपो ग्रंथ प्रकाशन, प्रथमावृत्ती, १९६९ पृ.क्र. १८८.
- ४) संत कबीर आणि संत तुकाराम एक चिंतन, डॉ.संजय लांडगे, अक्षरलेण प्रकाशन, सोलापूर, प्रथम आवृत्ती, २००८ पृ.क्र.६१.